

‘וישמע שאול את העם בטלאים ויפקדם’, ומתוך שכתב בטלאים לבסוף, מוכח שהכוונה לטלאים ממש (עין יוסף על העין יעקב, כלי יקר שמואל שם, בפ’ השלישי, וכע”ז בתאווה לעינים), ויש שכתב שמתוך שהאות ב”ל של הכתוב ‘בטלאים’ מנוקדת בפתח ולא בשוא, מוכח שאינו שם המקום אלא טלאים ממש (כלי יקר שמואל שם, בפ’ השני).

ומתוך שבמנין השני שמנה שאול את העם מבואר שמנה אותם בטלאים (כדלהלן), מוכח שאף הכתוב במנין הראשון ‘ויפקדם בבזק’ פירושו בחרסים ולא שם המקום, שאם לא כן יקשה מדוע במנין הראשון לא הזכיר הכתוב במה מנה אותם ומדוע במנין השני לא הזכיר הכתוב שם המקום שמנה אותם, ומוכרח שבשניהם הכתוב מפרש במה מנה אותם, ולכן נקט רבי יצחק את הכתוב במנין הראשון (בן יהודע, וכע”ז במהרש”א).

כאן בזמן שאין עושין רצונו של מקום, שבזמן שאין עושים רצונו, נעשים כחול וניתן למנותם (ע”פ רש”י), ואף שחול אי אפשר למנותו, בשעת השטף נעשה העפר גושים וניתן לספורם (הרחב דבר בראשית יג, טז).

כיון שנתמנה אדם פרנס על הציבור מתעשר, אם הנהיג עצמו בישרות ונאמנות (מאידך), כדי שיוכל להוכיחם ולא יחניף להם, או שהדרך הוא שמכבדים את הפרנס, ואם יכבדוהו מחמת מצוותיו יחסר לו משכרו בעולם הבא, אולם אם יכבדוהו מחמת עושרו, לא יחסר לו משכרו (בן יהודע). ויש שכתב, שהקב”ה מעשיר את הפרנס מיד כשמתמנה, בכדי שלא יחשדוהו שנתעשר מגזל הציבור (עיון יעקב).

ואם גדולים חטאו קטנים מה חטאו, ואף שלא מצינו בפסוק שחמל אלא על הבהמות ולא על הקטנים, מסתבר שמתוך שחמל על אגג שחמל אף על הקטנים שלא חטאו ולא הרגם (מהרש”א ח”א), ויש שכתב, שאכן שאול הרג אף את הקטנים והשאיר רק את הבהמות ואגג כמבואר בפסוקים, ולמד מק”ו שעל הריגת הקטנים הוא צריך כפרה, ולכן השאיר את הבהמות שיקריבם לצורך כפרתו, ולכן הבת קול אמרה אל תהי צדיק הרבה, ולא אמרה אל תרחם הרבה (עיון יעקב). ויש שכתב, ששאול הרג את הקטנים מזרע עמלק כיון שנתחייבו מיתה, ולא חשב לעבור על הציווי המפורש מחמת הק”ו, ואף הגדולים משאר אומות כיון שלא פרשו מעמלק גרמו לעצמם להתחייב מיתה, ועשה ק”ו על הריגת הקטנים משאר אומות שנשאר שם, כיון שאינם מעמלק ולא היה להם לפרוש (בן יהודע).

שאול באחת ועלתה לו, אף שקודם מעשה של עמלק נאמר לשאול שהפסיד מלכותו, מכל מקום על מעשה עמלק נענש שלא יוריש מלכותו לבניו (תוס’ רא”ש; תוס’ ישנים; ריטב”א), ויש שביאר להיפך, שבתחילה נגזר עליו שלא יוריש את המלוכה לבניו, ובמעשה עמלק נענש להפסיד את המלוכה גם ממנו (גבורת ארי).

ידד בשתים ולא עלתה לו, כיון שדוד הודה על חטאו וקיבל עליו יסורים, סייעהו מן השמים לשוב בתשובה שלמה ולא נענש להפסיד מלכותו, ובשאול לא מצינו שוהדו וקיבל עליו יסורים, ולכן עלתה לו והפסיד את המלוכה (מהרש”א). ויש שביאר, שכיון שדוד קיבל את הדין באהבה, ככתוב (תהלים קא, א) ‘חסד ומשפט אשירה’, שזימר לקב”ה בין על חסד ובין על המשפט [ראה ברכות ס, ב], ועוד שביזה עצמו לכבוד המקום כשהעלה את הארון, לפיכך לא הפסיד המלוכה (גבורת ארי).

מסייע ליה לרבי יצחק דאמר רבי יצחק אסור למנות את ישראל - מכך שלא מנו גולגולתם אלא אצבעותיהם. וספירת אצבעות הכהנים אינה נחשבת לספירת הכהנים עצמם, לפי שהוא אבר שאין הנשמה תלויה בו (כלי חמדה שמות ל, יב), ויש שכתב, שספירת אצבעות נחשבת כספירת האנשים כיון שאינה נפרדת מהגוף, אלא שכיון שיתכן שכהן אחד לא יוציא אצבע כלל, אין זה נחשב מנין אנשים, כיון שאין המונה יודע בבירור את מספר הכהנים הנמצאים שם (אגרות משה יו”ד ג קיז, ב). ואף שעל ידי הגורל לא נודע מנין הכהנים, שהרי המנין היה יותר ממספר הכהנים שעמדו לגורל, מכל מקום מכיון שכשמוע לכהן שממנו התחיל המנין יכול לדעת את מספר הכהנים שעומדים לגורל, נחשב למנין אנשים, ולכן לא מנו את הכהנים עצמם אלא את אצבעותיהם (הערות הגר”ש אלישיב, ע”פ שארית זכרון יוסף). ויש שכתב, שהאיסור הוא עצם ספירת האנשים אפילו אם אינו יודע לבסוף את המנין, כפי שהיה בפיס שלא ידע המונה את מנין הכהנים שהיו שם, שהיה מונה יותר ממספר הכהנים שהיו שם או פחות (חתם סופר השלם, ע”פ מג”א סי’ קנו ס”ק ב).

אסור למנות את ישראל, ואיסור זה מדברי קבלה, ואין בו לאו (רבינו אברהם מן ההר; חוות יאיר ט), שאין ללמוד מפשטות הכתוב אצל משה איסור למנות את ישראל, אלא שבכל פעם שימנו את ישראל בגופם יתנו מחצית השקל, אבל אם מונים על ידי דבר אחר, אין צריך לתת מחצית השקל, וחכמים גזרו שלא למנות אפילו על ידי דבר אחר מחשש שיבאו למנותם בלא דבר אחר, או מחשש שלא יתנו כולם ויבואו לידי סכנה, והפסוקים שהובאו בגמ’ הם לאסמכתא בעלמא (ביאור הגר”פ לרס”ג ל”ת רסד-רסה, בדעת הרס”ג והרמב”ם, וראה דעת הרמב”ם בביאורנו להלן ד”ה ודהסתה).

אפילו לדבר מצוה דקתיב ויפקדם בכזק - שספירת אנשי המלחמה לדעת אם יוכלו לנצח את אויביהם היא ספירה של מצוה (תוס’ ר”י הלבן). ומצוייו הקב”ה למשה לספור בשקלים (שמות ל, יב) ‘ונתנו איש כפר נפשו בפקד אותם’, אין ראייה שאף ‘לצורך מצוה’ אסור למנות, כיון ששם רק נאמר שבכל פעם שירצה למנות יתנו כופר (עיון יעקב, ע”פ רש”י שמות שם), או משום שאפשר שהכסף שנתנו הוא עבור כפרתם על חטא העגל ולא מחמת האיסור למנותם (מהרש”א ח”א). ויש שכתבו, שאכן האיסור למנות את ישראל הוא מצוייו הקב”ה למשה, וכוונת רבי יצחק להביא ראייה שאף חלק מיישראל אסור למנות (שפת אמת; הערות הגר”ש אלישיב), והאיסור הוא רק אם מונה אותם שלא על ידי דבר אחר (ע”פ רמב”ן שמות ל, יב), ויש שכתב שהאיסור הוא אף על ידי דבר אחר, ולא הותר אלא לצורך מצוה ועל ידי דבר אחר (תוס’ ר”ד). ■ להלכה, אסור למנות את ישראל שלא לצורך (מג”א קנו ס”ק ב), אפילו על ידי דבר אחר (ושבט הלו ט, לה), ובכדי לדעת אם יש עשרה למנין, נוהגים למנות על ידי פסוק, כגון (תהלים כח, ט) ‘הושיעה את עמך’ שיש בו עשרה תיבות (קיצור שו”ע טו, ג), ואין למנות על ידי אותיות אלו”ף ב”ת וכו’ (פלא יועץ, ערך מונה).

אלא מהכא וישמע שאול את העם ויפקדם בטלאים, הביאה הגמ’ אף את תחילת הכתוב, ולא הביאה רק ‘ויפקדם בטלאים’ כפי שהביאה לעיל ‘ויפקדם בבזק’, לבאר מנין שלא נאמר כפשוטו של מקרא, שטלאים הוא שם המקום ולא טלאים ממש [עיון תוס’ ישנים, רד”ק שמואל שם, שפשוטו של מקרא הוא שטלאים הוא שם המקום], שאם טלאים הינו שם המקום, היה לכתוב לומר